

УДК 378.18

САМОРЕАЛІЗАЦІЯ ОБДАРОВАНИХ СТУДЕНТІВ В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

Коваль М.С., аспірант
кафедри педагогіки

*Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського*

У статті акцентовано увагу на диференційованому уявленні про саморозвиток особистості. Звертається увага на проблему самореалізації як вищої форми соціалізації особистості. Процес самореалізації студентів переважно визначається спрямуванням освіти вищих начальних закладів на повноцінний розвиток особистості як пріоритетне завдання вищої освіти. Виокремлюються суттєві характеристики самореалізації особистості, зокрема саморозвиток через співпрацю з іншими людьми, соціумом; збалансований розвиток зусиль, спрямованих на виявлення та розвиток індивідуального потенціалу особистості. Проаналізовано поняття обдарованості, виокремлено основні характеристики обдарованих студентів, визначено загальні фактори, котрі вирізняють категорії обдарованих студентів та обдарованих дітей у педагогічній науці.

Ключові слова: обдарованість, здібності, креативність, інтелект, обдаровані діти, обдаровані студенти.

В статье акцентировано внимание на дифференцированном представлении о саморазвитии личности. Обращается внимание на проблему самореализации как высшей формы социализации личности. Процесс самореализации студентов в основном определяется направлением образования высших учебных заведений на полноценное развитие личности как приоритетную задачу высшего образования. Выделяются существенные характеристики самореализации личности, в частности саморазвитие через сотрудничество с другими людьми, социумом; сбалансированное развитие усилий, направленных на выявление и развитие индивидуального потенциала личности. Проанализированы понятия одаренности, выделены основные характеристики одаренных студентов, определены общие факторы, которые выделяют категории одаренных студентов и одаренных детей в педагогической науке.

Ключевые слова: одаренность, способности, креативность, интеллект, одаренные дети, одаренные студенты.

Koval M.S. THE GIFTED STUDENTS' SELF-REALIZATION IN EDUCATIONAL ENVIRONMENT OF HIGHER EDUCATIONAL ESTABLISHMENT

The attention to the differentiated notion of personality's self-realization is accentuated in the article. Attention to the self-realization problem as a higher form of personality socialization is paid. The process of the students' self-realization is mainly determined by the direction of higher education establishments to the valuable development of personality as a priority task of higher education. The substantial self-realization descriptions of personality are selected, in particular: self-realization through a collaboration with other people, society; balanced efforts' development, directed on an exposure and development of individual potential of a personality. The concept of a gift is analyzed. The basic descriptions of the gifted students are selected. The general factors which select the categories of the gifted students and gifted children in pedagogical science are determined.

Key words: gifts, capability, creativity, intellect, gifted children, gifted students.

Постановка проблеми. У сучасному суспільстві останнім часом помітно зростає інтерес до питань виявлення та самореалізації обдарованої молоді, що певною мірою сприяє підвищенню інтелектуально-творчого потенціалу країни, котрий розуміється як єдиний надійний гарант національної безпеки. У нових умовах розвитку суспільства важливі рішення, демографічні, територіальні та інші ресурси стають другорядними та не вважаються основою стабільності. Пріоритети надаються інтелекту, його креативному використанню; соціальна сфера та промисловість потребують ін-

телектуальної діяльності, а інтелектуальна власність (нові ідеї та технології) розглядається як рушійна сила прогресу людства. Тому актуальним стає соціальне замовлення на освітні програми, методи та технології роботи у сфері освіти з обдарованою молоддю, які сприятимуть самореалізації та самовираженню в суспільстві.

Вивчаючи феномен самореалізації студентів, ми виходили з уявлення про те, що він виникає під час формування у студента унікального досвіду бути особистістю як механізм і спосіб особистісного становлення в освітньому процесі.

Аналіз досліджень і публікацій. У вітчизняній психології ідеї самореалізації та самопізнання знайшли своє відображення у працях С.Л. Рубінштейна («зовнішнє через внутрішнє»), А.Н. Леонтьєва («внутрішнє через зовнішнє»), Л.С. Виготського («людина ззовні опановує себе»). Різні на перший погляд принципи поєднані спільними підходами, що виявляються в системності та розвитку, взаємодії людини з навколишнім середовищем. Такі підходи дали змогу виокремити основні характерні ознаки самореалізації особистості, які полягають у відображенні людиною свого існування, свого світогляду, цілісності особистості.

У науковому дискурсі категорія та проблематика самореалізації якнайповніше вивчалися в психології, зокрема в гуманістичній психології (Маслов): так, сама сутність людини спонукає її до творчості й особистого зростання, а проблеми та деформації особистості є наслідком несприятливих соціальних обставин, що перешкоджають цьому зростанню (Роджерс). Сутність проблеми самореалізації дослідники вбачали як індивідоцентристську (навколишнє середовище підпорядковується бажанням та вимогам індивіда).

Ми розглядаємо проблему самореалізації через соціокультурну детермінацію.

Формулювання цілей статті. Метою нашої статті є вивчення феномену самореалізації обдарованих студентів в освітньому середовищі вищого навчального закладу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Процес самореалізації студентів багато в чому визначається націленістю вишівської практики на повноцінний розвиток особистості як найважливішого завдання вищої школи. Тобто як вихідною цінністю для вищої школи має стати особа, яка розвивається, яка вже існує, розгортає свої життєві устремління і плани в просторі і часі [13]. Вишівська підготовка має забезпечувати умови проектування студентами свого суб'єктивно значущого образу «Я» в майбутній професії і культурі, повинна сприяти становленню студента, його особистісного потенціалу [12].

Потреба у самореалізації з'являється з прагнення до самореалізації та самоідентичності [5]. Ми розглядаємо процес самореалізації студентів вищих навчальних закладів у двох напрямках: як основу самовизначення особистості майбутнього фахівця; як критерій ефективності підготовки до життя в соціумі.

Самореалізація може бути визначена як форма, у якій проявляється самоорганізація людини як відкритої психологічної системи. Причинна детермінація самореаліза-

ції обумовлена самим фактом відкритості психологічних систем: відкритість – це не часткова ознака системи, а умова її існування [2].

Самореалізація полягає у здійсненні можливостей розвитку «Я» за допомогою власних зусиль, спільної діяльності та співтворчості з іншими людьми (ближнім і далеким оточенням), соціумом і світом в цілому. Самореалізація передбачає збалансований і гармонійний розвиток різних аспектів особистості шляхом докладання адекватних зусиль, спрямованих на розкриття індивідуальних і особистісних потенціалів [6].

Термін «самореалізація» (self-realisation) вперше, як зауважує Л.А. Коростильова [6], був наведений у «Словнику філософії і психології», виданому в 1902 р. в Лондоні. В основі феномену самореалізації постають фактори свідомого втручання людства та особистості у власну еволюцію.

Проблема самореалізації особистості може бути віднесена до найскладніших психологічних проблем. Будучи проблемою полідисциплінарною, такою, що має своє потрактування у філософії, культурології, соціології, етиці тощо, вона зі значними труднощами об'єктивується як психологічна проблема. Пов'язано це зі складністю виокремлення самореалізації як психологічного дослідження.

«Наша моральна проблема, – писав Е. Фромм, – це байдужість людини до самої себе. Вона полягає в тому, що ми втратили почуття значущості та унікальності людини, перетворили себе на зняряддя зовнішніх цілей, ставимося до себе як до товарів, а наші сили відчужені від нас» [2].

Найбільш важлива концепція, яку гуманістичні психологи взяли з екзистенціалізму, – це концепція становлення. Значний внесок у реалізацію цієї ідеї зробили А. Маслоу і К. Роджерс. На їхню думку, основним джерелом людської діяльності вважається безперервний рух людини до самоактуалізації, прагнення до самовираження, самоусвідомлення.

А. Маслоу виділив ієрархічну структуру основних потреб, які становлять мотиваційну сферу особистості. На нижньому щаблі – фізіологічні потреби. Далі ідуть потреба в безпеці, забезпеченості та стійкості; потреба в любові та почуття приналежності; потреба в самоповазі та повазі до інших.

Вищим проявом людського становлення А. Маслоу вважає потребу в самоактуалізації (поняття, введене К. Гольдштейном), яку він визначає як повне використання талантів, здібностей, можливостей. Людина повинна бути тим, ким вона може бути. А. Маслоу зауважує, що справжня творчість

проявляється у людини не тільки в мистецтві або науці, але і в повсякденному реальному житті, щоденному виборі життєвих ситуацій. Батько, спортсмен, студент, викладач або робітник біля верстата – всі можуть актуалізувати свій потенціал, виконуючи щонайкраще те, що вони роблять; специфічні форми самоактуалізації дуже різноманітні. Саме на цьому вищому рівні ієрархії потреб люди відрізняються один від одного [11].

Неодмінною умовою успішної педагогічної самореалізації є робота з обдарованими студентами, розуміння основних визначальних характеристик такого явища, як обдарованість. Серед основних сучасних тенденцій питання обдарованості розглядалось паралельно з інтелектом та креативністю.

До питання обдарованості науковці [7] зверталися неодноразово. Так, історично виділено кілька концепцій, котрі розглядають питання обдарованості:

1) генетичний підхід розглядає обдарованість як спадковий фактор;

2) соціокультурний підхід пояснює обдарованість як результат культурної взаємодії та процесу соціалізації;

3) процесуально-діяльнісний підхід розглядає обдарованість як особливу форму людської діяльності;

4) феноменологічний підхід розглядає обдарованість як особливу форму взаємодії свідомості та особистості, а також як особливий ступінь розвитку здібностей, інтелекту, творчих можливостей;

5) освітній підхід розглядає обдарованість як продукт освіти.

Педагогічна енциклопедія розкриває поняття «обдаровані діти». Так, зокрема, обдарованість – це високий рівень розвитку здібностей, котрі дозволяють індивіду досягти певних успіхів в різних сферах діяльності [10]. О.І. Доровський [3, с. 7] під обдарованістю розуміє своєрідне поєднання здібностей у людини, єдність, яку вони утворюють у своїй взаємодії, котра призводить до високих досягнень. В.І. Панов [9] розглядає обдарованість як підвищений рівень розвитку однієї або кількох здібностей людини, на основі яких з'являються можливості досягти високих результатів в соціально значимих видах діяльності.

Міжнародна асоціація «Євроталант» [7, с. 12] визначає обдарованість як якість функціональних систем, що реалізують психічні функції, котрі включені в індивідуальну діяльність, мають індивідуальне вираження, можуть проявлятися в екстраординарних досягненнях або знаходитися в латентному стані. Вивчення обдарованості як пси-

холого-педагогічного явища актуалізується освітньою практикою, оскільки освіта має значний вплив на розвиток обдарованості студентської молоді.

Психолого-педагогічна наука певною мірою розглядала питання обдарованості дітей, проте питання, які б пояснювали концептуально-методологічні основи обдарованості студентів, вивчені недостатньо.

Предметом нашого дослідження ми визначаємо інтегративну концепцію обдарованості як функції фізіологічної, психічної, соціальної та педагогічної. Серед завдань, котрі лягли в основу нашого дослідження, виокремимо цілісність освіти, стратегічно орієнтованої на розвиток обдарованості та виявленню її у практичній діяльності. Таким чином, ми розглядатимемо обдарованість студентської молоді як складне явище міждисциплінарної фізіолого-психолого-соціально-психологічної природи, котре отримує цілісні характеристики в межах інтегрованого педагогічного аналізу.

Обдарованість студентів розглядається нами як система, що характеризується динамікою та цілісністю, співвідноситься певною мірою з якісними характеристиками інтелекту, визначається антропологічними цінностями, котрі формують потреби, у тому числі специфічні потреби обдарованої людини. Окремі сучасні педагогічні технології для обдарованих студентів розвивають здібності, інші закріплюють та підсилюють ті психічні функції та риси характеру, котрі дозволяють особистості більш повно та яскраво себе проявити, досягаючи поставленої мети; треті – розвивають соціально-комунікативні навички.

Вітчизняна педагогічна наука розглядає поняття «обдаровані діти», але не розглядає поняття «обдаровані студенти» чи «обдаровані дорослі». Так, обдаровані діти – це діти, які мають високий рівень розвитку загальних і спеціальних здібностей. Обдаровані діти відзначаються високою допитливістю і дослідницькою активністю [4, с. 596]. Обдарованість є одним з етапів розвитку таланту. Талант (грец. *talanton*) – один із найвищих критеріїв оцінки творчої особистості, формуванню і розвитку якого передують кілька етапів: вроджені здібності – набуті здібності – здібності – обдарованість. Останньою ланкою цього ланцюга є геніальність – вершина професійних і художніх досягнень митця [4, с. 898].

Аналіз сучасної соціально-педагогічної ситуації дає нам підстави виокремити суперечності між: новими вимогами соціуму до вітчизняної освіти та процесами модернізації в системі освіти; між швидкими темпами науково-технічного прогресу та не-

достатньою динамікою процесів засвоєння нових знань; між новітніми інформаційно-комунікативними технологіями, з одного боку, та застарілими принципами та формами організації навчального процесу – з іншого; між можливостями розвитку творчого потенціалу, креативності студентів у навчальному закладі та їх реалізації за межами навчального закладу; між обмеженою кількістю навчальних дисциплін та вимогами різнобічного розвитку обдарованої особистості студента тощо.

Висновки. Таким чином, виявлення, навчання та розвиток обдарованих студентів, створення умов для розвитку їхнього унікального потенціалу стає нагальною потребою в системі освіти, оскільки вкрай важливо підготувати гармонійно розвиненого, соціально активного та творчого студента, який володів би не лише знаннями, але і вмінням до саморозвитку та самоосвіти, умінням розв'язувати нестандартні ситуації, своєчасно реагувати на зміни в суспільстві, орієнтуючись при цьому на загальнолюдські цінності. Вирішення цих завдань передбачає вдосконалення системи освіти, в основі якої – діяльність, яка базуватиметься на співпраці педагогів та студентів, орієнтована на пізнавальні запити кожного студента, його інтереси та можливості.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Выготский Л.С. Проблема сознания. Сознание как проблема психологии поведения / Л.С. Выготский / Собр. соч. в 6 т. – М. : Педагогика, 1982. – Т 1. – С. 92–100.
2. Галажинский Э.В. Системная детерминация самореализации личности : дис. ... д-ра психол. наук : спец. 19.00.01 / Э.В. Галажинский. – Томск, 2002. – 320 с. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.dslib.net/obwaja-psixologia/sistemnaja-determinacija-samorealizacii-lichnosti.html>.
3. Доровской А.И. 100 советов по развитию одаренности / А.И. Доровской. – М. : Российское педагогическое агентство, 1997. – 225 с.
4. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; головний ред. В.Г. Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
5. Кон И.С. В поисках себя. Личность и ее самосознание / И.С. Кон. – М. : Политиздат, 1984. – 335 с.
6. Коростылева Л.А. Психология самореализации личности (Основные сферы жизнедеятельности) : дис. ... д-ра психол. наук : спец. 19.00.01 / Л.А. Коростылева. – СПб., 2001. – 398 с. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://lib.ua-ru.net/diss/cont/122319.html>.
7. Кулемзина А.В. Детская одаренность как предмет педагогического анализа : автореф. дис. ... докт. пед. наук : спец. 13.00.01 / А.В. Кулемзина. – Томск, 2005. – С. 11–16.
8. Maslow A. Farther Reaches of Human Nature / A. Maslow. – N. Y. : Viking Press, 1971. – 423 p.
9. Панов В.И. Одаренные дети: выявление – обучение – развитие / В.И. Панов // Педагогика. – 2001. – № 4. – С. 30–43.
10. Педагогика. Педагогические теории, системы, технологии / ред. С.А. Смирнов. – М. : 1999. – 467 с.
11. Румянцева О.М. Ценностные ориентации как фактор самореализации личности в спорте : дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.01 / О.М. Румянцева. – М., 2001. – 174 с. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.disscat.com/content/tsennostnye-orientatsii-kak-faktor-samorealizatsii-lichnosti-v-sporte>.
12. Ситаров В.А. Самореализация студенческой молодежи как ценность вузовского обучения / В.А. Ситаров, А.И. Шутенко, Е.Н. Шутенко // Знание. Понимание. Умение. – 2008. – № 2. – С. 143–152. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.zpu-journal.ru/zpu/2008-2/Sitarov&Shutenkos.pdf>.
13. Шутенко Е.Н. Проблема самореализации в вузовском обучении / Е.Н. Шутенко // Alma Mater (Вестник высшей школы). – 2011. – № 7. – С. 33–36.